

## İstanbul Asitane Tipi Mevlevihanelerin Güncel İşlevlerinin Mevleviliğin Somut Olmayan Kültürel Niteliklerine Etkilerinin Değerlendirilmesi

Murat ARAPOĞLU\*

### Öz

**Giriş ve Çalışmanın Amacı:** XIII. yüzyılda inkişaf eden Mevlevilik Anadolu, Ortadoğu ve Balkanları kapsayan geniş bir coğrafyada yaklaşık yedi asır faaliyet göstermiş, bu süreçte Mevleviler yaklaşık 140 adet mevlevihane kurmuştur. UNESCO 2008 senesinde Mevlevi kültürünü "İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Kültürel Mirasının Başyapıtları" listesine kabul etmiştir. Yaşanan bu gelişmeler sonrasında mevleviliğin somut mekânı mevlevihanelerin güncel durumları kamuoyunun gündeminde tartışılır hale gelmiştir. 1925 senesinde tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması kanunu sonrası Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında tarikatın faaliyetlerine son verilmiş, yapıların bir kısmı terk edilmiş, diğerleri mescit veya muhteviyatında bulunmayan işlevlerle kullanılmıştır. Tarihsel süreçte yapıların mimari özelliklerindeki değişimler incelenerek, yapıların güncel kullanımları tespit edilecektir. Mevlevihanelerdeki mekânların güncel işlevlerinin somut ve soyut niteliklerine olan etkileri değerlendirilecektir.

**Kavramsal/Kuramsal Çerçeve:** Mevlevilik tarikatı içerisinde asitane tipi olarak tanımlanmaları ve aynı zamanda imparatorluk baş şehrinde tesis edilmiş olmaları hasebiyle İstanbul'da yer alan asitane tipi dört mevlevihane tarikatın somut olmayan niteliklerine ait faaliyetlerin yapıldığı mekânlar incelenmiştir.

**Yöntem:** Literatür taramasında yapılarla ilgili yazılı ve görsel kaynaklara ulaşılmış, yapıların geçirdiği değişimler ortaya konulmuş, güncel işlevleri tespit edilmiştir. Mekânların güncel işlevlerinin şehir hayatıyla ilişkileri medya araçlarındaki güncel haberler ve diğer gözlemlerle beraber yorumlanmıştır. Mevlevihanelerdeki yapıların fonksiyonlarını gösteren plan üzerinde 1925 öncesi ve sonrası durumları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş, güncel işlevlerin somut olmayan niteliklerin korunmasına etkisi tartışılmaya açılmıştır.

**Bulgular:** 1925 yılında yürürlüğe giren kanun sonrası mevlevihaneler muhteviyatında olmayan işlevlerle kullanılması Mevlevilik kültürüne ait somut olmayan niteliklerin zarar görmesine neden olmuştur.

---

### Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

**Geliş/Received:** 29.07.2024 **Kabul/Accepted:** 18.08.2024

\* Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: [marapoglu@gelisim.edu.tr](mailto:marapoglu@gelisim.edu.tr) ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1518-782x>

XXI. Yüzyılın ilk çeyreğinde mekânların yeni işlevlerinin tarikatın özünde olan gayeler bağlamında kullanımının bütünlük koruma çözümlerine katkı sağladığı görülmüştür.

**Sonuç:** Mevleviliğin diğer tarikatlardan farkı soyut niteliklerinin icra edildiği kendine özgü mimari özellikleri olan mekânlara sahip olmasıdır. Yapılarda sanatsal faaliyetleri kapsayan, derviş eğitiminin kurallarının öğretilildiği mekânlar yer alır. Yeni işlevlerle kullanılan mevlevihanelerde tarikatın somut ve somut olmayan niteliklerini bir arada koruma altına alabilecek kararlar tasarım sürecinde dikkate alınması gereken kriterler arasında olmalıdır.

**Anahtar Kelimeler:** Mevlevilik, İstanbul Mevlevihaneleri, Asitane, Kültür Mirası, Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras

### **Evaluation of the Effects of the Current Functions of Istanbul Asitane-type Mevlevihane Buildings on the Intangible Cultural Qualities of Mevlevism**

#### **Abstract**

**The Purpose of the Study:** Mevlevism, which developed in the XIII<sup>th</sup> century, has been active for about seven centuries in a wide geography covering Anatolia, the Middle East and the Balkans, and in this process, Mevlevis have established about 140 Mevlevihane. In 2008, UNESCO accepted the Mevlevi culture to the list of "Masterpieces of Oral and Intangible Cultural Heritage of Humanity". Following these developments, the current status of mevlevihane buildings, the tangible space of Mevlevism, has become a topic of public debate. In 1925, after the law on the closure of dervish lodges, lodges and tombs, the activities of the order were terminated within the borders of the Republic of Turkey, some of the buildings were abandoned, others were used as masjids or with functions not included in their content. By analyzing the changes in the architectural features of the buildings in the historical process, the current uses of the buildings will be determined. The effects of the current functions of the spaces in Mevlevihanen on their tangible and intangible qualities will be evaluated.

**Literature Review/Background:** Since they are defined as the asitane type within the Mevlevi order and at the same time they were established in the imperial capital, the spaces where the activities of the intangible qualities of the order were carried out in four asitane-type mevlevihane in Istanbul were analyzed.

**Method:** In the literature review, written and visual sources related to the buildings were accessed, the changes that the buildings have undergone were revealed and their current functions were determined. The relations of the current functions of the spaces with the city life were interpreted together with the current news in the media and other observations. On the plan showing the functions of the buildings in Mevlevihanen, their conditions before and after 1925 were analyzed comparatively, and the effect of current functions on the preservation of intangible qualities was opened to discussion.

**Results:** *After the law enacted in 1925, the use of Mevlevihanes with functions that are not in their content has caused damage to the intangible qualities of Mevlevi culture. In the first quarter of the XXI century, it has been observed that the use of the new functions of the places in the context of the purposes that are at the core of the order contributes to integrated conservation solutions.*

**Conclusion:** *Mevlevism differs from other orders in that it has spaces with unique architectural features where its abstract qualities are performed. The buildings include spaces where artistic activities and the rules of dervish education are taught. In mevlevihane buildings used with new functions, decisions that can protect the tangible and intangible qualities of the order together should be among the criteria to be considered in the design process.*

**Keywords:** *Mevlevism, Mevlevihane of Istanbul, Asitane, Cultural Heritage, Tangible and Intangible Heritage*

## 1. Giriş

1273 senesinde vefat eden Mevlânâ'nın ardından büyük mutasavvıf ve âlimin sevenleri müridi Hüsameddin Çelebi etrafında toplanmıştır (Önder, 1992, s.11). Türbe yapısının yanına XIV. ve XV. Yüzyıllarda üstü kubbe örtülü bölümler inşa edilmiştir. XVI. yüzyılda Osmanlı döneminde mescit, semahane, derviş hücreleri ve türbeler gibi mekânlar yapıya ilave edilmiştir (Karpuz, 2007, s.21). 1284 senesinde Çelebi'nin vefatı sonrası Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled onun yerine geçmiş ve merkezi yönetim iyi ilişkiler kurarak tarikatın faaliyetlerini Konya dışındaki yerleşim merkezlerine yayılmasını sağlamıştır (Gölpınarlı, 1983, s.64). Mevleviliğin kurumsallaşma sürecinin başladığı dönem olarak kabul edilebilecek bu dönem sonrasında tarikat yöneticileri faaliyet gösterdikleri yerlerde merkezi yöneticiler ile iyi ilişkiler tesis etmişler bunun sonucu olarak dergâhlar kuran tarikat Anadolu'da yayılmaya başlamıştır. Gölpınarlı XIV. yüzyılda Anadolu'da çeşitli beyliklerin hâkimiyeti altındaki bölgelerde mevlevihanelerin kurulduğu bu dönemi ilk yayılış devresi olarak isimlendirir (1983, s.84). Bu devrede tarikat kurumsallaşmasını tamamlamış ve Anadolu'da geniş bir coğrafya üzerinde zengin vakıflara sahip yapılar tesis etmiştir. XV. yüzyılda Osmanlı Devletinde kuruluşu kesin olarak bilinen ilk mevlevihane II. Murad zamanında 1426 senesinde Edirne'de tesis edilmiştir (Ünver, 1962, s.7). Mevlevihanenin kurulduğu bu dönemde dahi tarikatın Karamanoğulları hâkimiyeti altındaki Konya merkezli yapı olması sebebi ile Osmanlı Devleti tarikatla ilişkilerini korumacı bir tavırla geliştirmiştir. İstanbul'un fethi sonrasında Fatih Sultan Mehmet devleti tek merkezden yönetme siyasetini benimsemiş ve otonom yapı dışında kalan tüm müessesler içinde kalan tarikatlara karşı mesafeli davranmayı tercih etmiştir (İnalçık, 2006, s.208). Fakat aynı zamanda fetih sonrası İstanbul'da Kalenderhane zaviyesi açılmasına izin vermesi Fatih'in tasavvuf dünyasına tamamen karşı olmadığını gösterir. Gölpınarlı Osmanlı Devletinin II. Murat ve Fatih dönemlerinde Mevlevî tarikatı ile ilişkilere ciddi

bir önem vermediğin söylerken İnalıcık ise seçkin zümreye hitap eden tarikat olarak tanımladığı Mevlevilik ile ilişkilere bütün Osmanlı sultanlarının önem verdiği görüşündedir (Gölpınarlı, s. 269, İnalıcık, s.208). Tasavvuf düşüncesine yakın düşüncelere sahip II. Bayezid döneminde Mevleviler İstanbul sosyal ve kültürel hayatında görünmeye başlamıştır. Bu dönemde Galata çevresinde yeni Müslüman mahallerinin oluşturulmaya başladığı bölgede Vezir İskender paşa tarafından Galata Mevlevihane'si yaptırılmıştır (Tanman, 1996, s.317). Galata'da tesis edilen mevlevihane sonrası tarikat müntesipleri devlet ricalinde görünmeye başlar.

XVII. yüzyıl başlarında III. Mehmed döneminde İstanbul'da şehzade I. Ahmet başta olmaz üzere saray erkânıyla iyi ilişkiler tesis etmiş olan Bostan Çelebi Konya Mevlana Dergâhı şeyhliğine tayin edilmiştir (Gölpınarlı, s.158). Arpaguş bu dönemde İstanbul şeyh ailelerinin söz sahibi olmaya başladığını ve "İstanbul Mevleviliği" kavramının bu süreçle ilgili olduğunu iddia eder (Arpaguş, 2014, s.25). Işın' a göre III. Selim döneminde siyasi ortam ve yenileşme hareketleri esnasında tarikatın merkezi payitaht İstanbul olmaya başlamıştır (Işın, 1995, s.267-268).

Seçkin bir zümreye hitap eden tarikatın ritüele özgü bestelerle beraber törenin icra edildiği semahane mekânları vardır. Tarikatın kuruluş amaçları arasında var olan edebiyat başta olmak üzere sanatsal faaliyetlere ve bunları yürüten kimselere destek olma geleneği sonucunda mevlevihane mekânlarında dönemlerinin önemli sanat insanları eğitim almış ve eser üretmiştir. Mevlevihaneler şehrin kültürel ve sosyal hayatında sanata ilgi duyan kimselerin beraber üretim yaptığı bir araya geldiği yerler olmuştur.

## 2. Yöntem

Çalışmada Mevleviliğe ait literatür araştırması yapılmış, tarikatın Osmanlılarla olan ilişkisi ortaya konulmuştur. İstanbul'da yer alan asitane tipi yapılar olan Galata, Yenikapı, Bahariye ve Kasımpaşa mevlevihanelerine ait görsel ve ölçülü çizimler toplanmıştır. Yapılarda yer alan mekânların güncel işlevleri tespit edilmiştir. Mevleviliğin somut olmayan kültürel niteliklerin üzerine araştırmalar ve çalışmalar incelenmiştir. Araştırma söz konusu asitane tipi mevlevihanelerin güncel kullanımları tespit edilip, mekânların somut ve somut olmayan özelliklerin birleşik kullanımına uygunluğuna dair analiz çalışması yapılacaktır.

### **Osmanlı Payitahtı İstanbul'daki Mevlevihanelerin Şehir İçerisindeki Konumu ve Banileri**

XIV. yüzyılda Orhan Gazi döneminde Bizans sınırında manastır kalıntıları üzerine kurulan Şah kulu tekkesi İstanbul'da tesis edilen ilk tasavvuf yapısıdır (Kocadağ, 1998, s.16-18). Ahi tekkesi şeklinde tesis edilen yapı hudut karakolu özellikleri taşıyan bir savunma yapısı olmalıdır. Osmanlı devleti döneminde tarikat yapıları asitane, dergâh, zaviye, tekke ve hankah gibi terimleri ile

ifade edilmiştir. Tanman söz konusu terimlerden tekke ifadesinin en yaygın kullanılan isim olduğunu belirtir (Tanman, 2015, s.112). İstanbul'da Mevlevi tarikatına ait yapılar için yazılı kaynaklarda genel olarak mevlevihane tabirinin yanında sözü geçen terimler de kullanılmıştır. Mevlevihaneler için asitane ve zaviye tabiri ile birbirinden farklı özellikleri olan yapılar ifade edilmiştir.

XX. yüzyılda özellikle Osmanlı mimarlık tarihi üzerine çeşitli çalışmalarını bulunan Erdoğan mevlevihaneleri asitane ve zaviye tipi olarak iki ana başlık altında değerlendirir. Dede makamına gelme gayesine talip olan dervişlerin 1001 gün süren çile çıkarma eğitiminin verildiği yapıları asitane olarak belirtir, sadece sema ayini ve mesnevi okuması icra edilen yapıları zaviye olarak isimlendirir (1975, s.23). Tanman, asitane yapılarını dede payesi almak için gerekli eğitimin alındığı tam teşekkülı kuruluşlar olarak belirlerken, zaviyelerin Mevlevi tarikatı müntesiplerinin ve muhiplerinin toplandığı, seyyah dervişlerin ihtiyaçlarının giderildiği yapılar olduğunu söyler. Tanman asitane şeyhlerinin derece olarak zaviye şeyhlerinden daha üst bir dereceye sahip olduğunu belirtir (2015, s.112). Çalışmada Tanman'ın değerlendirmesi tercih edilmiş, belirlediği İstanbul'daki asitane tipi mevlevihaneler incelenmiştir.

İstanbul'da ilk dergâh, XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed döneminde kiliseden camiye çevrilen Kalenderhane zaviyesi olarak da anılan dervişlerin kullanımına tahsis edilmiş yapıdır. Yapının İstanbul'un fethinden sonra camiye çevrilmiş olan Akataleptos (Diaconissa) Kilisesi'nin içinde veya yanında bulunan Kalenderhane Cami içerisinde yer aldığı düşünülür (Tanman, 1994,s.178). Fatih Sultan Mehmed vakfiyesinde yapıda Cuma günleri mesnevi okunup, sema ayini tertip edilmesini buyurmuştur. Gölpınarlı'ya göre tam manasıyla bir Mevlevi dergâhi şeklinde açılan yapı İstanbul'da kurulan ilk mevlevihanedir (2006, s.338). Tanman ise açılışından kısa bir süre sonra kapanıp medreseye dönüşen yapının mevlevihane olmadığı ancak yapıda yer alan manastırdaki keşiş odalarının bu amaçla kullanılmış olabileceğini söyler (1994, s.178).

Kalenderhane zaviyesi yapısından sonra yapım tarihi tam olarak bilinmeyen ancak XV. yüzyılın sonlarında yaptırıldığı tahmin edilen Şeyh Âbid Çelebi tarafından Âbid Çelebi tekkesi veya Fatih Mevlevihane'si olarak adlandırılan yapı inşa edilmiştir. Tam olarak yeri bilinmeyen yapının günümüzde Fatih semtinde Kadı Çeşmesi civarında inşa edildiği görüşü hâkimdir, bina Mevleviyye ve Nakşibendiyye tarikatın bağlıları tarafından kullanılmıştır. İlk inşa edildiğinde mescit, tevhidhane, harem ve dervişlerin kullandığı beş hücreden ibaret mütevazı bir zaviye iken tarihi süreçte yapıya harem ve selamlık mekânlarının olduğu iki katlı bir bina ilave edilir. Tarihi süreçte bakımsız kalan yapı 1918 senesinde Fatih yangını sonrasında geri döndürülemez bir şekilde zarar almıştır (Tanman, 1998, s.308).

İstanbul'da kurulan ilk asitane tipi yapı Kule Kapısı veya Galip Dede Dergâhi adlarıyla da anılan Galata Mevlevihane'sidir. Sultan II. Bayezid döneminde Vezir İskender Paşa tarafından 1491 ve 1492 yılları arasında günümüzde Beyoğlu İlçesi Şah kulu Mahallesi Galip Dede Caddesi üzerinde bulunan banisinin av çiftliğine yaptırılmıştır (Tanman, 1994, s.178). Yapı fetih sonrası Müslüman nüfus için yeni iskân edilen Galata çevresindeki yerleşim bölgelerinde tesis edilmiştir. Erdoğan yapının ilk şeyhi Sultan-ı Divani Mehmed Dede'nin tekke olarak tarif edilen bölgede bir dönem ikamet ettiğine dair rivayetler olduğunu söyler (1975, s.26). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde yüksek bir tepe üzerine inşa edilmiş manzara yönünde avluya sahip yapıda yüz tane derviş hücreci olduğundan bahseder (Özçelik, 2012, s.98).

1597 ve 1598 yılları arasında Yeniçeri Kâtibi Malkoç Efendi tarafından sahibi olduğu yazlık köşkün bahçesine günümüzde Zeytinburnu Merkez Efendi Mahallesi'nde Mevlevihane Caddesi üzerinde sur dışı bölgesinde Yenikapı Mevlevihane'si yaptırılmıştır (Ziya, 1983, s.107). 1608 tarihinde Malkoç Mehmet Efendi, vakfiyeye yapının semahane, mescit, somathane, matbah ve 24 adet derviş hücrelerinden ibaret olduğunu yazdırmıştır. Evliya Çelebi eserinde mevlevihanenin semahane, büyük bahçelerle çevrili imarethane ve yetmiş kadar derviş hücrelerinden ibaret olduğundan bahseder (Özçelik, s.94-95). XVI. yüzyılda tesis edilen yapının o dönemde bostanlar, kırlar ve mezarlıklardan oluşan kırsal bölgede yerleşim alanlarından uzak yerleşkede inşa edilmiş olduğu söylenebilir.

1613 yılında Bostancı Ocağı'nda yetişerek, önce Kaptan-ı Derya sonra sadrazam olan Ohrili Hüseyin Paşa tarafından bugünkü Çırağan Sahil Saraylarının arasında Beşiktaş Mevlevihane'si kurulmuştur. XIX. yüzyılın başında III. Selim döneminde bakımsız kalan yapı ihya edilmiş, II. Mahmut döneminde yapı yıktırılmış ve bölgede bulunan bir yalıya taşınmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde yapı tamamen ortadan kaldırılmış ve Maçka Mevlevihane'si ismi ile Maçka sirtlarında yeni binasında faaliyetlerini sürdürmüştür. 1874 senesinde bölgede yapılacak olan kışla inşaatı sebebiyle yıkılmış ve tarih sayfasından silinmiştir (Tanman, 1992, s.553). Yapı yerleşim alanlarına uzak sahil saraylarının ve köşklarinin bulunduğu bölgede iskân edilmiş, daha sonra kısa bir süre hizmet verdiği Maçka sirtlarının olduğu alanın da yerleşim merkezlerinden uzak olduğu düşünülebilir.

1631 ve 1632 yılları arasında Kasımpaşa Mevlevihane'si, günümüzde Kasımpaşa semtinin Sururi Mahallesi'nde, Galata Mevlevihane'si şeyhlerinden Fıncızade Sırrı Abdi Dede tarafından kurulmuştur (Tanrıkorur, 2000, s.220) . Evliya Çelebi yapının yüksek bölgede inşa edildiğini ve Abdi Dede'nin bizzat yapı işlerinde çalıştığını anlatır (Özçelik, s.96). Mevlevihane bostanlar ve ahşap yapılarla çevrili Kasımpaşa Deresi Vadisi'nin orta kesiminde Beyoğlu'na doğru yükselen bir alanda tesis edilmiştir ( Pala Azsöz, 2018, s. 179).

Çalışmada literatürde asitane tipi mevlevihane olarak değerlendirmediği için kapsam içerisinde olmayan Üsküdar Mevlevihanesini, Yeğer Ali Paşa'nın oğlu ve Galata Mevlevihane'si postnişini Halil Numan Dede evini ve etrafındaki bahçesini içine katan bölgeye 1792 senesinde inşa ettirmiştir. İstanbul mevlevihaneleri içerisinde Anadolu yakasında tesis edilmiş tek yapı olan bina Anadolu'dan İstanbul' a gelen mevlevi dervişlerin konaklaması için yapılmış olmalıdır. Yapının yapıldiğı dönemde İmrahor Doğancılar ahşap konaklardan ibaret genel itibari ile orta gelire sahip kimselerin ikamet ettiiği bir bölgedir (Arapoğlu, 2010, s.145).

Erdoğan Eyüp Bahariye semtinde tesis edilen mevlevihanenin bazı araştırmacılar tarafından Beşiktaş Mevlevihane'sinin bir devamı olduğu görüşünün yanlış olmayacağını fakat yazılı kaynaklarda ve yöre halkı tarafından Bahariye Mevlevihanesi olarak isimlendirildiğini belirtir(1975, s.41). 1874 senesinde Maçka Mevlevihane'si Bahariye semtine taşınmıştır. 1874 ve 1877 seneleri arasında Maçka Mevlevihanesi son postnişini şeyh Hüseyin Fahreddin Dede Efendi tarafından Hatab emini Hüseyin Efendi ve Mustafa Efendi'nin köşklerinin bahçesine semahane, harem, selamlık, türbe ve hazire mekânlarından oluşan mevlevihane tesis edilmiştir (Pala Azsöz, s.229). Tanman XX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren asıl karakterinden uzaklaşan Eyüp Bahariye kıyısında yer alan mevlevihanenin tesis edildiiği alanın Haliç kıyılarına nazır ahşap yalılar ile çevrili bir yerleşke olduğunu söyler (1994, s.179).

İstanbul'da tesis edilen diğer tarikat yapılarına nispetle az sayıda inşa edilmiş mevlevihaneler genel olarak yerleşim merkezlerinden uzak ve geniş alanlara konumlanmıştır. Merkezi yönetim anlayışına sahip çıkan tarikat idaresinin mahalle tekkelerinin kurulmasına imkân vermemiş ve bu sebeple sayı kısıtlı kalmış olmalıdır. Mevleviler geniş bir mimari programa sahip yapılar tesis edebilmek için geniş arazileri tercih etmiştir. Yapıların yerleşim merkezlerinden uzak sosyal yaşantının getirdiği şartlara mesafeli yaşama biçimi düşüncesiyle öncelikle bu konumları seçtiiği tartışmalara açık bir konudur. Tarihin her sürecinde merkezi bölgelerdeki arazileri kıymetli olan İstanbul'da şahısların bağışladıiğı arsalar üzerine tesis edilen yapıların daha ekonomik alanlarda yapılmış olduğu ve bunların şehir merkezine uzak yerler olduğu tespit edilmiştir.

Osmanlı Devletinin payitahtında mevlevihaneler genel olarak banilerinin sahip olduğu mülklere veya onların bahçesine tesis edilmiştir. Günümüze ulaşan mevlevihanelerden Galata ve Yenikapı yapılarının banilerinin devlet ricalinde kimseler olup diğer yapıların banilerinin mevlevi dedeleridir. Yenikapı Mevlevihane'si banisi Yeniçeri kâtibi Malkoç Efendi mevleviliğe intisap etmiş bir kimsedir. Devlet erkânından ve seçkin bir zümrenin sevgi beslediiği tarikat zengin vakıflara sahip geniş kapsamlı mimari programa sahip yapılar tesis etmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı dönemi boyunca hizmet vermiş yapıların tarihi süreçte mimari özelliklerinin değiştiiği ve ilave edilen yapılarla var olan mimari programının geliştiiği bir nevi külliye kimliiği aldıiğı söylenebilir.

## **Osmanlı Döneminde İstanbul Asitane-Mevlevihanelerinde Yapı İşleri, Mimari Özelliklerindeki Değerişimler**

İstanbul Mevlevihaneleri XV. yüzyıl ve XVIII. yüzyıllar arasında inşa edilmiştir. Tarihi süreçte yapılarda çeşitli onarımlar, tadilatlar yapılmış kimi zaman da mevcut yapılar büyütülmüş veya yapılar eklenmiştir. Yaklaşık dört asırda meydana gelen afetler veya farklı sebepler sonrası bazen yapılar ihya edilmiştir. Yapılardaki yapım işlerinin tespiti Osmanlı şehir hayatında başta hanedan mensupları olmak üzere devlet ricali ve toplumdaki farklı tabakalarının tarikata olan ilgisini göz önüne serecektir.

Galata Mevlevihanesi inşa edildikten on sekiz sene sonra vuku bulan 1509 senesindeki depremde harap hale gelmiştir. XVII. yüzyılın başlarında Kasımpaşa Mevlevihane'sinin banisi Fırıncızade Şeyh Abdi Efendi'nin tespitleri sonrasında yapıda onarımlar yapılmıştır. Bu dönemde yürütölen imar faaliyetleri esnasında yapının avlusuna çeşme inşa edilmiştir. 1765 yılında meydana gelen Tophane yangını mevlvihanede büyük zararlara sebep vermiş, dönemin padişahı III. Mustafa yapıyı yeni baştan inşa ettirmiştir (Tanman, 1996, s.317). XVIII. yüzyılda mevlviliğe intisap etmiş olan III. Selim mevlvihaneye ziyaretler gerçekleştirmiş ve bu süre zarfında yapıda yenileme faaliyetleri yürütmüş, semahane bölümüne hünkâr mahfili ekletmiştir (Ösen, 2011, s.46) . II. Mahmut üzerinde nüfuzu bulunan Şeyh Galip Efendi vasıtası ile tarikata intisap eden devlet ricalinden Halet Efendi mevcut cümle kapısının yanına sebil, çeşme, muvakkithane ve sebilküttab inşa ettirmiştir (Tanman; 1996, s.317). 1824 senesinde meydana gelen yangın afetinde yapıda zararlar meydana gelmesinin üzerine çeşitli tamir işleri yürütölmüştür. II. Mahmut döneminde 1835 senesinde yapının tamamında esaslı tadilatlar yaptırmıştır. Sultan Abdölmecit döneminde Manas kalfa tarafından inşaat işleri yürütölmüş semahane binası ihya edilmiştir (Ösen, 2011, s.111). II. Mahmut'un kızı Adile Sultan tarafından sarnıç, şadırvan ve çamaşırhane mevlvihaneye ilave edilmiştir. Mevlviliğe karşı hoşgörö ile bakan Sultan Abdölaziz döneminde Şeyh Galip Efendi türbesi yapılmıştır. Osmanlı Devletinin son günlerine kadar yapıda önemli bir inşa faaliyeti yürütölmediği söylenebilir. 1899 yılında Abdöhamit döneminde yapının güney kısmındaki arsanın bir bölümü Alman Lisesi'ne tahsis edilmiştir.

XVI. yüzyılın sonunda Mevlanakapı dışında inşa edilen Yenikapı Mevlevihane'si bir dönem İstanbul'da tarikatın merkezi haline gelmiştir. XVII. yüzyılda yapıya yapılan ilavelerle yapı tam teşekküllü asitane tipi mevlvihaneye dönüşmüştür. XVIII. yüzyılda Osmanlı sultanları, hanedan mensupları ve ricali tarafından yapıda inşa faaliyetleri yürütölmüştür. Yenikapı Mevlevihane'sinde II. Mahmut döneminde iki aşamada esaslı yapım işlerinde bulunulmuş, bu işlemler esnasında semahane ve türbe binası yeniden inşa edilmiştir (Ösen, 2011, s.94-95). Sultan



Abdülmecit döneminde çevre duvarları yeniden inşa edilmiş ve müştemilat bölümleri tamir edilmiştir. Bu dönemde Maliye Nazırı Abdurrahman Nafiz Paşa tarafından yapıya muvakkithane, sebil ve kütüphane binaları ilave edilmiş, devlet ricalindekiler ve yakınları tarafından tamir işleri yürütülmüş, Adile Sultan'ın eşi Kaptan-ı derya Mehmet Ali Paşa tarafından sarnıç yaptırılmıştır (Erdoğan, s. 31-32). 1908 senesinde yapıda yaşanan yangın felaketinin ardından Sultan V. Mehmet tarafından Mimar Kemalettin Bey'in hazırladığı proje doğrultusunda yanan bölümler onarılmış, çeşitli inşaat faaliyetleri yürütülmüştür (Ünal, 2007, s.26).

XVII. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında yapılan Kasımpaşa Mevlevihanesi XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde bakımsız hale gelmiştir. XVIII. yüzyılda III. Ahmed devrinin önemli mimari eserleri olan Sadabad Sarayı ve İmrahor Kasrı yapılarını inşa eden hassa baş mimarı Kayserili Mehmed Ağa denetiminde binada tadilat ve onarım işleri yapılmıştır (Eyice, 2003, s.430). III. Selim devrinde Mihrişah Valide Sultan tarafından yapı ihya edilmiş, gösterişli bir törenle açılmıştır. II. Mahmut devrinin önemli siyaset adamı Kaptan-ı derya Çengeloğlu Tâhir Paşa desteğiyle 1832 senesinde inşaat faaliyetleri yürütülmüş, yapının yer aldığı alan genişletilmiştir (Ösen, s.94). Mevlevihane'de II. Mahmut tarafından 1834 ile 1835 seneleri arasında esaslı onarım ve tadilat işleri sonucunda yapı son halini almıştır (Pala Azsöz, s.180). Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülhamit dönemlerinde melevihanede yıpranmadan dolayı meydana gelen mekânlarda çok önemli olmayarak tanımlanabilecek tamirat işleri yapılmıştır.

1874-1877 yılları arasında yaptırılan Bahariye Mevlevihanesi kimi araştırmacılar tarafından 1622'de yapılıp 1868 yılında Sultan Abdülaziz döneminde yıktırılan Beşiktaş Mevlevihane'siyle 1870 yılında Maçka'da yeni binada hizmet verip 1874 senesinde yıktırılan Maçka Mevlevihane'sinin devamı olan asitane olarak kabul edilir. Sultan Abdülaziz döneminde başlanan yapının inşası Abdülhamid döneminde 1879 senesinde Nerses kalfa tarafından bitirilmiştir. Ösen dönemin ekonomik sıkıntılarının getirdiği şartlar doğrultusunda yapım işlerinin uzun sürdüğünü söyler (s.220-225). Sultan V. Mehmet döneminde melevihanede padişahın kendi tasarruflarıyla esaslı tamir ve yenileme işleri yürütülür (Erdoğan, s.41). Tanman bu işlerin Mimar Kemâleddin Bey tarafından bizzat idare edildiğini belirtir ve cümle kapısı ile mescidin kendisi tarafından tasarlandığını görüşünü ortaya koyar. Çalışmasının devamında araştırmacı Sultan V. Mehmet döneminde yürütülen inşa işleri esnasında semahane ve türbe binasının elden geçirildiğini yapılarla değişiklikler yapıldığını düşündüğünden bahseder (1991, s.471-473).

İstanbul'un fethi ile beraber şehirde faaliyet göstermeye başlayan mevlevi tarikatı genel olarak Osmanlı sultanlarının ve devlet kademelerindeki üst düzey bürokratlar ve askerlerle yakın ilişkiler kurmuşlardır. Söz konusu münasebetler mevleviliğe derin bir ilgi duyan III. Selim zamanında en üst noktaya ulaşmıştır. II. Mahmut döneminde mevlevilik Yeniçeri ocağının kaldırılması sonrasında Bektaşiliğin yasaklanması sürecinde merkezi yönetim tarafından

hanedan tarafından desteklenen tarikat haline gelmiştir. Osmanlı devletinin hüküm sürdüğü XX. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı sultanlarının, saltanat mensupları ve devlet ricalinden kimseler mevlevihane yapılarında tamir, onarım ve bakım adı altında inşaat faaliyetlerine katkılarda bulunmuşlardır. Bu süreçte yapılara ilave bölümlerin eklendiği işlerin yapıldığı da görölr. XVIII. yüzyılda saray ve kasır yapım işlerinde bulunan hassa baş mimarı Kayserili Mehmed Ağa Kasımpaşa Mevlevihanesinde inşaat işlerinde vazife almıştır. XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında yapılarda yürütölen inşaat işlerinde dönemin önemli yapı üretimi paydaşları Menas ve Nerses kalfa gibi saray, kasır ve konak yapılarında görev almış kimseler vazifelendirilmiştir. XX. yüzyılda Yenikapı, Üsküdar ve Bahariye mevlevihanelerindeki projelendirme ve inşaat işleri ser Mimar Kemâleddin Bey tarafından yürütölmüştür. Osmanlı hanedanı ve devlet ricali tarikata karşı gösterdiği önemin göstergesi olarak yapılardaki işlerde devrin önemli mimari isimlerini vazifelendirmişlerdir.

### **1925 Senesinden Günümüze Asitane-Mevlevihane Kullanım Durumları**

1925 senesinde tekke ve zaviyelerin kapatılmasına karar verilen kanun yürürlüğe girmiş, ölkede genelinde yaptırımları uygulanmaya başlamıştır. Devlet erki kurumların yapılarının kapatılmasına, zamanla tekke fonksiyonu kazanmış olan cami ya da mescitlerin sadece ibadet amacıyla kullanılmasına izin vermiştir. Unvanlarını yitirmiş olan şeyhlerin yapı vakfiyelerinde ikametleri için tahsis edilmiş yapıların kısımlarını yaşadıkları sürece kullanmalarına müsaade edilmiştir. Yapılarla ilgili kurumlar tarafından tekke yapılarından okul olarak kullanılmasına elverişli olanlarının eğitim yapısına dönüştürölmeleri, elverişli olmayanlarında satışa çıkarılması gibi bir dizi kararlar alınmıştır. Bu tarihten sonra İstanbul mevlevihanelerinde doğal afetler, yangınlar, sel baskınları, yapıların farklı işlevlerle kullanılması için yapım işleri, bazı mekânların yıkılması veya muhdes bölümlerin ilave edilmesi gibi işler vuku bulmuştur.

Günümüze ulaşan en eski tarihli olan Galata Mevlevihanesindeki semahane yapısı halk evi olarak sebil-küttab yapısı ise karakol olarak bir dönem kullanılmıştır. Bu süreçte semahane yapısının arka cephesinde yer alan bölüm Beyoğlu Evlendirme dairesine tahsis edilmiştir. Bu işlem sırasında semahane giriş bölümündeki türbe, harem, matbah-ı şerif ve bir kısım yapılar kaldırılmıştır. Bina 1946 senesinde müze olarak kullanılması kararıyla Maarif Vekâlet'ine tahsis edilmiştir. Karar hayata geçirilememiş, 1967 senesinde yapı İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğünün idaresine verilmiş bu süreçte yapıda onarım çalışmaları yapılmıştır. 1975 günü yapı Divan Edebiyatı müzesi olarak hizmete açılmıştır (Özdemir, 2010, s.58-64). 2005 senesinde başlayan restorasyon çalışmaları iki aşamada gerçekleşmiş 2011 senesinde nihayettlendirilmiştir, semahane yapısı başta olmak üzere türbeler, sebil-küttab yapıları restore edilmiştir. 2005 yılında ilgili bakanlık nezdinde Galata Mevlevihane Müzesi adıyla hizmet vermesi öngörölen yapı altı sene sonra aynı isimle hizmete açılmıştır. Özdemir 2005 senesinde yapının isminin değiştirilmesini

milat olarak kabul eder, o tarihe kadar "zoraki müze " olarak görülen yapının bu karar sonrasında çağdaş müzecilik anlayışına uygun olarak hizmet verdiğini söyler (s.66-71). Günümüzde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesindeki yapı turistik bir bölgenin içerisinde ticari mekânların arasında müze olarak hizmet vermekte semahane yapısında sema törenleri dışında başta klasik Türk müziği eserlerinin icra edildiği gösteriler ve çeşitli etkinlikler yapılmaktadır. Yapı İstanbul sosyal ve kültür hayatı içerisinde yerini almış, düzenlen etkinlikler ve faaliyetlerle şehrin kültür hayatına katkı sağladığı tespit edilmiştir.

İstanbul'da günümüze ulaşan asitane tipi mevlevihaneler arasında yer alan Yenikapı Mevlevihanesi 1925 senesinde kapatılmasından sonra semahane-türbe yapısı uzun süre sahipsiz kalmış harap hale gelmiştir. 1911 senesinde inşa edilen yapının kâgir bölümleri Mevlanakapı Yetiştirme Yurdu olarak bir dönem daha kullanılmıştır (Ünal, s.39). 1961 senesinde vuku bulan yangın sonrasında semahane yapısı tamamen yanmıştır. 1963 senesinde yangın hadisesi sonrası İstanbul'daki tarihi yapıların korunması adına önemli çalışmalarını bulan Yüksek Mimar Cahide Tamer rapor hazırlamıştır. Yapının onarımı ve keşif bilgileri içeren raporda Tamer mektep olarak tanımladığı selamlık yapısının içinde bulunan mescidin giriş bölümünün düzenlenerek ziyarete açılabileceğini söyler. 1997 senesinde meydana gelen yangın afetinde yapı bir kez daha büyük zarar görür. 2005 senesinde restorasyon çalışmalarına başlanmış en başta "Mevlânâ Müzesi" ismi ile müze olarak kullanılmasına karar verilmiş, daha sonra yapı Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesine tahsis edilmiştir. 2010 senesinde Medeniyetler İttifakı Enstitüsü ismi ile bilimsel araştırmalar yapan ve lisansüstü eğitimi veren eğitim kurumu tarafından kullanılmaya başlamıştır. 2020 senesinde yapı yeniden Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi hizmetine verilmiş, kurum tarafından rektörlük binası, kütüphane ve çeşitli fakülteler tarafından derslik olarak kullanılmaktadır (FSMVÜ, 2024). Semahane yapısında kurum bünyesinde çeşitli sema törenleri ve etkinlikler icra edilmesine imkân tanınmaktadır.

Kasımpaşa Mevlevihanesi 1925 senesindeki kanun sonrası farklı amaçlarla kullanılmıştır. Semahane bir dönem spor kulübü tarafından güreş salonu olarak kullanılmış diğer bölümleri ilkokul olarak hizmet vermiştir (Yücel, 2004, s.47-49). 1979 senesinde yangın hadisesine kadar yapının semahane dışındaki odaları Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çeşitli kurumlara kiralanmıştır. Yangından büyük zarar görerek çıkan yapının ihyası için 2009 senesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çalışmalar başlatılmıştır. 2024 senesinde İnsan ve İrfan Vakfı isimli kuruluşun destekleriyle hizmet vermek üzere açılışı yapılan yapıda sema törenleri dışında çeşitli eğitim ve kültür faaliyetlerinin yapılacağı yetkililer tarafından belirtilmiştir (Anadolu Ajansı, 2024).

Bahariye Mevlevihane'si 1925 senesi sonrası devlet kurumlarıyla yapının banisinin varisleri arasında uzun süren dava sürecinin konusu olmuştur (Erdoğan, s.41). 1968 senesine kadar devam eden hukuki süreçte vakıflar tarafından semahane ve türbe yapısı ortadan kaldırılmış,

bu davalar sürerken yapıda yangın afeti yaşanmıştır. Davanın sonuçlanması sonrasında davayı kazanan varisler tarafından yapı satılmış, yapıda bulunan türbeler başka alanlara nakledilmiştir. 1970 senesinde yapıyı sanayi tesisi olarak kullanan yeni sahipleri tarafından selamlık binası, cümle kapısı yıktırılmıştır (Çakmaktaş, 2023, s.90). Mevlevihanenin giriş bölümünde bulunan mescit aslına uygun olmayan bir şekilde onarılmıştır. 1986 senesinden sonra İstanbul Belediyesinin aldığı kamulaştırma kararları sonrası yıkım işleri sonrasında mescit ve diğer bölümlere ait kalıntı olarak tanımlanabilecek bölümler ayakta kalmıştır. 2005 senesinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi yapının yeniden yapılması kararı almış ve 2011 senesinde yapı ihya edilmiştir. Günümüzde yapıda başta İlim Sanat Tarih Edebiyat Vakfı olmak üzere çeşitli kuruluşlar kültür, sanat ve eğitim faaliyetleri yürütmektedir (İstev, 2024) . Haliç kıyısında yer alan yapıda düzenlenen faaliyetler yapının çevresindeki alana kültürel ve turistik canlılık getirmiştir. Semahane yapısında sene içerisinde sema töreni icra edilmekte ve mesnevi okumaları yapılmaktadır.

Kanunun yürürlüğe girmesi ile beraber İstanbul Mevlevihanelerinin yeniden ihya edileceği günümüze kadar olan süreç değerlendirildiğinde yapıların XXI. yüzyıl başındaki restorasyon çalışmalarına kadar olan devirde yapılarda büyük zararlara sebep olan hadiseler meydana gelmiştir. Bu süreçte mevlevihane yapıları farklı işlevlere dönüştürerek kullanılması eylemi de yapılara verilen zararın boyutunu artırmıştır. Yapıların mahiyetine uygun olmayan işlevlerle kullanıldığı sürede yapıların yeni fonksiyonu sosyal hayatın içerisinde karşılık bulmamıştır. 1925 senesinde kanun sonrasında oluşan süreçte mevlevihanelerde tarikatla beraber var olan somut olmayan niteliklerle kurgulanmış mekânsal bağlam kaybolmuştur. XXI. yüzyılın başlarında yapıların yeniden ihyası sonrasında mevlevihanelerin esasında bulunan eğitim ve kültür işlevine uygun kullanacak kuruluşlara verilmesi, yapıların yeniden şehir sosyal ve kültür hayatı içerisinde yer almasına imkân tanımıştır. Bu döneme kadar sadece sözlü ve yazılı belgelerle aktarılan tarikat geleneklerinin bir kısmının yeniden ait olduğu mekânsal bağlamda yürütülmesine imkân sağlanmıştır. Yapılarda tertip edilen sema ritüelleri, mesnevi okumaları gibi faaliyetlerin yeniden özgün mekânlarında yapılması sayesinde binalar sahip olduğu manevi değerlere tekrar kavuşmuştur. Şehir tarikat faaliyetlerinin durdurulduğu, yapılarının kapatıldığı dönem sonrasında kaybettiği somut olmayan niteliklere sahip mevlevihaneleri sosyal ve kültür yaşantısında yeniden kullanmaya başlamıştır.

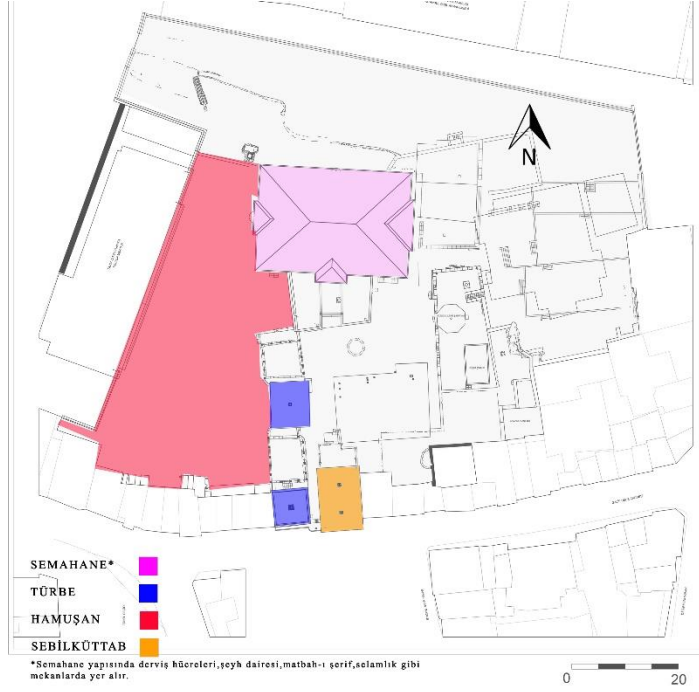
### **3. Bulgular**

2008 senesinde Mevlevi kültürü UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü) tarafından "İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Kültürel Mirasının Başyapıtları" listesine kabul edilmiş ve koruma altına alınmış olan Mevlevilik tarikatının somut olmayan kültürel niteliklerinin başından sema ayini gelir. Kültür bakanlığının 2005 senesinde UNESCO heyetine sunduğu

adaylık dosyasında dini –tasavvufi öğeler barındıran detaylı ve özgün tören olarak tanımladıkları sema töreni semahane mekânlarda icra edilir (Akmaz & Sürme, 2019, s.427-428, Bademci, 2018, s.25-28). Bademci Konya şehrinde yer alan Konya Asitanesini de kapsayan (Pir evi veya Asitani-Aliye) beş adet yapıyı incelediği araştırmasında sema esnasında icra edilen besteleri bir başka söyleyişle sema ayini esnasında icra edilen müziği ve tarikat kurallarının yer aldığı adabı erkân silsilesini somut olmayan kültürel nitelikleri olarak kabul eder. Sema töreni dışında kabul ettiği bu niteliklerden müziklerin çalınması eylemi ayinin icra edildiği mekânda yapılmış, tarikat kuralları bir yaşantı biçimi olup yapının tüm mekânlarında hayata geçmiştir. Mevleviliğin yaşam biçiminin niteliklerinin korunması, değerlerin gelecek nesillere aktarılması için tarikat müntesiplerinin giydiği kıyafetler, aksesuarlar, kullandığı eşyalar gibi benzeri objeler taşınabilir kültür varlığı olup somut olmayan niteliklerin korunması için birer unsurdur. Bunlara ek olarak türbe ile hazirelerde gerçekleştirilen ziyaretler tarikat yaşantısı içinde kuralları olan eylemlerdir. Suskunlar beldesi olarak isimlendirilen "Hamuşan" tarikata özgü genel olarak semahane yapısıyla ilişkili olarak tesis edilmiş hazireler mevlevihanede vazife yapmış kimseler veya müntesiplerinin defnedildiği bölümlerdir.

Çalışmanın bu aşamasında İstanbul asitane-mevlevihanelerinin kullandığı bahsi geçen mekânların güncel işlevleri tespit edilip, tarikat yapısı olarak kullanıldığı dönemdeki fonksiyonları karşılaştırılmıştır. Mevcut durumdaki yapıların somut olmayan kültürel niteliklerle uyumu tartışmaya açılacaktır. Güncel vaziyet planlarında mekân işlev analizi karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Galata Mevlevihanesi günümüzde müze işleviyle kullanılmaktadır. Dervişlerin kullanıma ait mekânlar bodrum katta yer alır, zemin katta semahane, miraciye ile mesnevi kürsüleri, selamlık olarak kabul edilebilecek bölümde şeyh dairesi olarak kullanılan iki oda ve abdesthaneden oluşan bölüm vardır. Üst katta hünkâr mahfili, çebebi mahfili, mutrıb mahfili, ziyaretçiler mahfilleri yer alır, yapının batı kısmında dört odalı sofalı bölüm, doğu kısmında ise zemin katta yer alan şeyh dairesiyle aynı plan şemasına sahip iki oda ve abdesthaneden ibaret bölüm bulunur. Günümüzde semahane sema töreni dışında klasik Türk müziği konserleri, benzeri etkinlikler için kullanılmaktadır. Ahşap malzemeye döşenmiş zemine sahip sekizgen sema alanı mahfilleriyle beraber mevlevi kültürün manevi ortamını yansıtır. Mahfil olarak kullanılan alanlar soyut olmayan niteliklerini yansıtan objelerle korunmuştur. Zemin kat ve üst katta diğer odalar farklı fonksiyonlarla idari ve servis mekânları olarak düzenlenmiştir. Bodrum katta yer alan bazı bölümler sergi alanlarına çevrilmiştir. Bu mekânlarda derviş yaşantısını anlatan yazılı bilgiler eklenmiş duvar resimleri ve çeşitli görsel materyaller yer alır. Dervişler tarafından giyilen elbiseler, aksesuarlar, sema töreninde kullanılan müzik aletleri camekânlı bölümlerde sergilenir. Türbeler, Hamuşan ve sebil-küttab aynı işlevleriyle tesis edildikleri konumdadır (Şekil 1, 2, 3).



**Şekil 1.** Galata Mevlevihanesi vaziyet planı üzerinde somut olmayan niteliklere ait eylemlerin olduğu mekânlar (İBŞB, 2016, Analiz çalışması Arapoğlu, 2024)



**Şekil 2.** Semahane ve mahfiller (Arapoğlu, 2023)



**Şekil 3.** Sergi mekânları (Arapoğlu, 2023)

Yenikapı Mevlevihanesinde ilk olarak müze fonksiyonu ile kullanılmak için restorasyon çalışmalarına başlanmış fakat yapı günümüze kadar eğitim yapısı olarak çeşitli kurumlar bünyesinde faaliyet göstermiştir. Günümüzde üniversite tarafından Topkapı yerleşkesi içerisinde yer alan yapılardan biridir. Semahane belli zamanlarda sema töreni için kullanılan etkinlik mekânıdır. Türbe, hazire yerleri ve dedegan hücrelerine yakın mescit, muvakkithane ve kütüphane özgün işlevleriyle korunmuştur. Dedegan hücreleri üniversite bünyesinde farklı disiplinlerde eğitim veren fakülteler tarafından teorik dersler için sınıf olarak kullanılmaktadır. Şeyh dairesi olarak isimlendirilen harem yapısı Türk Hava Yolları Kütüphanesi olarak tahsis edilmiştir. Matbah-ı şerif yemekhaneye, şerbethane servis mekânları olarak düzenlenmiştir (Şekil 4, 5, 6).

Murat Arapoğlu, "İstanbul Asitane Tipi Mevlevihanelerin Güncel İşlevlerinin Mevleviliğin Somut Olmayan Kültürel Niteliklerine Etkilerinin Değerlendirilmesi", **ART/icle: Sanat ve Tasarım Dergisi**, 4 (3), Aralık 2024, ss. 278-303.



**Şekil 4.** Yenikapı Mevlevihanesi vaziyet planı üzerinde somut olmayan niteliklere ait eylemlerin olduğu mekânlar (İBŞB, 2016, Analiz çalışması Arapoğlu, 2024)



**Şekil 5.** Semahane (Arapoğlu, 2023)





**Şekil 6.** Derslikler olarak kullanılan dedegan hücreleri ve koridor (Arapoğlu, 2023)

2024 senesinde Kùltür ve Turizm Bakanlığı Vakfılar Genel Müdürlüğüne aslına uygun ihya edilen yapı İnsan ve İrfan Vakfının kullanımı için tahsis edilmiştir. Yaklaşık bir asır sonra ilk sema töreni semahanesinde icra edilmiştir. Yapının restorasyonu sırasında yan parsellerde olan mezar taşları toplanmış ve arazinin üst kotunda bulunan alanda bir hamuşan oluşturulmuştur. Sema törenin icra edildiği yapının bir bölümünde semazenler odası tesis edilmiş, geri kalan bölümlerde odalar derslik ve ofis olarak düzenlenmiştir. Selamlık binasında bodrum katta teknik hacimler ve servis mekânları, diğer katlarda yer alan odalar sınıflar ve idari hizmetlere ayrılmıştır. Dedegan hücrelerinin olduğu yedi adet odalı bölüm günümüzde tarikat kùltüründe önemli yer tutan geleneksel el sanatların eğitime yönelik atölyeler olarak kullanılmaktadır (Şekil 7, 8, 9).



**Şekil 7.** Kasımpaşa Mevlevihanesi vaziyet planı üzerinde somut olmayan niteliklere ait eylemlerin olduğu mekânlar (İBŞB, 2022, Analiz çalışması Arapoğlu, 2024)

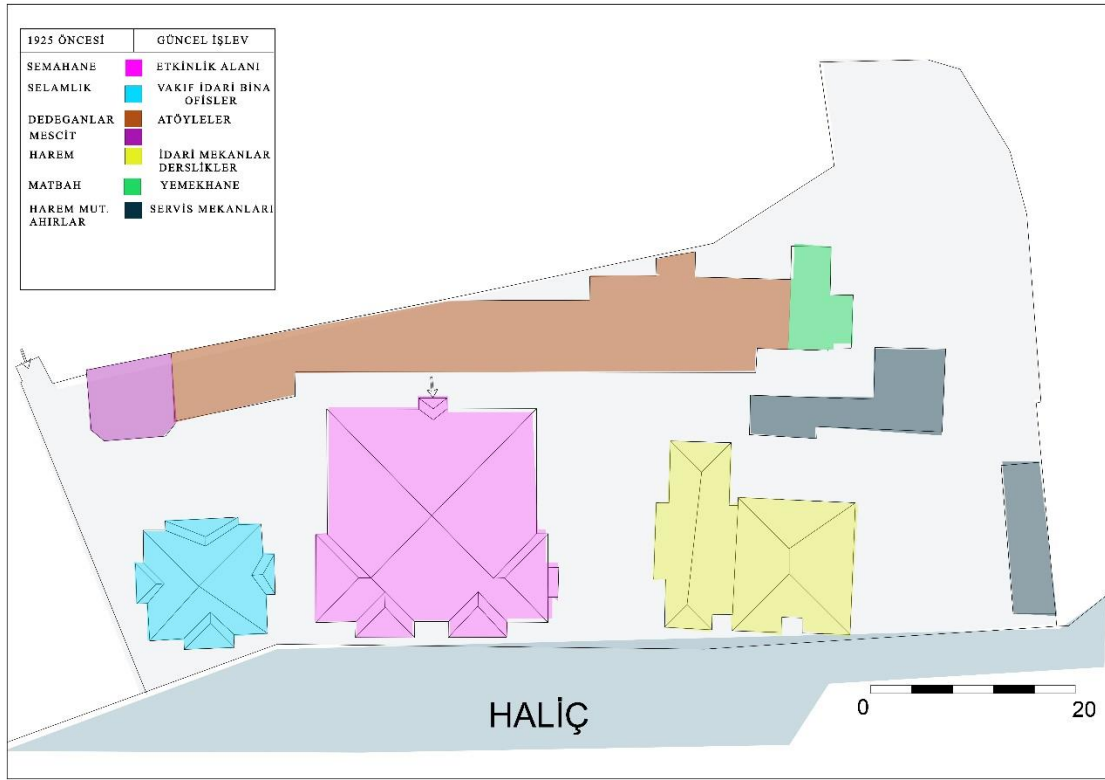


**Şekil 8.** İlk sema gösterisi (İnsan ve İrfan, 2024)



**Şekil 9.** Atölye olarak kullanılan dedegan hücresi (Arapoğlu, 2024)

2011 senesinde restorasyon işlerinin bitiminden sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü Bahariye Mevlevihanesini İlim Sanat Tarih Edebiyat Vakfı, Girişimci İş Adamları Vakfı kurumlarına tahsis etmiştir. Ayda bir kez sema töreni ve mesnevi okunması yapılan semahane binası çeşitli etkinlikler içinde kullanılmaktadır. Selamlık binası Girişimci İş adamları Vakfı tarafından kullanılmaktadır. Semahanenin doğusunda yer alan harem yapısında eğitim ve toplantı fonksiyonlarıyla kullanılan odalar yer alır. Kuzeyde yer alan dedegan hücreleri geleneksel el sanatları eğitimlerinin verildiği atölyeleri olarak düzenlenmiş matbah-ı şerif ile çilehane odaları servis işlevlerine uygun düzenlenmiştir, bu bölümün batısında yer alan cümle kapısına yakın mescit ibadethane olarak kullanılır. Haliç kıyısına bakan güneydeki alan seyir terası olarak düzenlenmiştir (Şekil 10, 11, 12).



**Şekil 10.** Bahariye Mevlevihanesi vaziyet planı üzerinde somut olmayan niteliklere ait eylemlerin olduğu mekânlar (İBŞB, 2016, Analiz çalışması Arapoğlu, 2024)



**Şekil 11.** Sema gösterisi (İSTEV, 2024)



**Şekil 12.** Atölye olarak kullanılan dedegan hücresi (Arapoğlu, 2024)

#### 4. Sonuçlar

Mevleviliğin 2008 senesinde UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü) "İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Kültürel Mirasının Başyapıtları" listesine alınması için Uluslararası Mevlana Vakfı tarafından hazırlanan dosyada sema töreninin özgün halinin yok olma tehlikesine dikkat çekilmiştir (Bademci, s.66-67). 2009 senesinde UNESCO bünyesinde akredite edilmiş vakıf çalışmasında 1925 yılında Türkiye sınırları dâhilinde bulunan yapıları etkileyen tekke ve zaviyelerin seddi kanunundan sonra tarikatın müntesiplerinin sayısının azalması, törenin icra edildiği mekânların kapatılması gibi sebeplerle ritüelin kurumsal yapısının devam edemediğini dikkat çekmiştir (Uluslararası Mevlana Vakfı, 2025). Yirmi birinci yüzyılın başlarında vuku bulan bu çalışmalarla ülke genelinde mevlevihanelerde restorasyon çalışmaları yapılmaya başlandığı görülür.

Tarikata ait somut olmayan kültürel mirasın korunmasına dair yapılan çalışmaların genelinde sema töreni ve mesnevi okumaları en baş nitelikler olarak kabul edilmiştir. Bu özelliklerin icra edildiği mekânların özgün mimari özelliklerini kaybetmesi, ritüellerin mevlevihaneler dışında farklı yerlerde icra edilmesi onların kendine has niteliklerine zarar vermektedir (Akbaş, 2016, s. 667-669, Top, 2004, s.102). Tarikatın sosyal yaşantısı içinde günümüzde geleneksel el sanatı olarak isimlendirilen faaliyetlerin eğitimi yer almaktadır. Yaşama eylemi dışında dervişlerin ikame ettikleri dedegan hücreleri eğitim için de kullanmışlardır. Bu ve benzeri mekânların eğitim faaliyetleri vasıtasıyla tarikatın kültürel kimliğinin muhafaza edilmesine olumlu katkıları olduğu söylenebilir. Mevleviliğin somut olmayan niteliklerinin korunması için tarikata ait taşınmaz kültür varlığı olan kıyafetler, aksesuarlar, müzik

aletleri, üretilen sanat eserleri gibi değerlerin bütünlük olarak mekânlarda bulundurulması, sergilenmesi ve tanıtılması önemli bir husustur. Tarikat değerlerinin sürdürülebilir bir şekilde korunması çalışmalarında mekânlarda gündelik yaşamın gösterildiği ve eğitim kurallarının tanıtıldığı yazılı görsel panolar veya günümüzde çokça kullanılan sanal uygulamalar başvuru yapılabilecek çözümler arasındadır. Söz konusu materyal bazı mekânlarda kullanılmış ve olumlu katkılar yaptıkları gözlemlenmiştir.

Makale kapsamında XXI. Yüzyılın ilk çeyreğinde yeniden işlev kazandırılan İstanbul'daki asitane tipi mevlevihaneler ele alınmıştır. Binalardaki mekânların tarikatın somut olmayan niteliklerinin korunmasına katkıları dört cihette değerlendirilmiştir; ritüelin özgün halinin korunması, tarikatın kuruluş gayelerinin sürdürülmesi, taşınabilir kültür varlıklarının sergilenmesi ve sosyal yaşantının aktarılması konuları başlıklar olarak belirlenmiştir.

ASİTANE MEVLEVİHANE	DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ				
	RİTÜELLERİN ÖZGÜN HALİNİN KORUNMASI	TARİKAT GAYELERİNİN SÜRDÜRÜLMESİ	TAŞINABİLİR KÜLTÜR VARLIKLARININ SERGİLENMESİ	SOSYAL YAŞANTININ AKTARILMASI	YAPI GÜNCEL İŞLEVİ
<b>GALATA</b>	UYGUN	YETERSİZ	UYGUN	UYGUN	MÜZE
	Sene içerisinde çeşitli sema gösterileri, mesnevi okumaları faaliyetleri özgün hali dikkat edilerek yapılmaktadır.	Yapı içerisindeki mekânlar verimli olarak değerlendirilmiş, eğitim fonksiyonu için ayrılmış özel mekân yoktur.	Mevlevihane içerisinde cemekân bölümleri ayrılmış özel sergi mekânlarının yanı sıra açık ve kapalı alanlarda tarikatı yansıtan simgesel objeler yer alır.	Türbe ve hamuşan gibi ziyaret alanlarında tanıtıcı panolar bulunmaktadır. Semahane, matbah-ı şerif ve dedegan hücreleri mekânlarında tanıtıcı görsel panolar yazılı bilgilerle zenginleştirilerek kullanılmıştır.	
<b>YENİKAPI</b>	UYGUN	TARTIŞMALI	YETERSİZ	YETERSİZ	ÜNİVERSİTE KAMPÜSÜ
	Sene içerisinde çeşitli sema gösterileri, mesnevi okumaları faaliyetleri özgün hali dikkat edilerek yapılmaktadır.	Yeni işlevi itibarı ile yapı eğitim yapısı olmasıyla beraber eğitim konuları farklı disiplinlerdedir. Atölye olarak kullanılan mekân sayısının azlığı söz konusudur.	Tarikata ait sembolik objeler bazı mekânlarda yer almasıyla beraber ortak alanlarda simgesel olarak kabul edilebilecek kriterlerde olanlar yetersizdir.	Ziyaret mekânları olan türbe ve hamuşan dışında muvakkithane, kütüphane gibi yapılar korunmuştur. Asitane içerisinde sosyal yaşantıyı anlatacak yazılı ve görsel materyal yoktur.	

	UYGUN	UYGUN	YETERSİZ	YETERSİZ	KÜLTÜR MERKEZİ (VAKIF)
<b>KASIMPAŞA</b>	2024 senesinde hizmete açılmış yapıda sema gösterileri ve mesnevi okumaları yapılmış, sürekliliği sağlanacağı söylenmiştir.	Derviş hücreleri tarikat kültürünü yansıtacak atölyeler olarak kullanılmak üzere ayrılmış ve tezhip, hüsnü-i hat, ebru gibi geleneksel el sanatları eğitimi verilmiştir.	Tarikata ait sembolik objeler bazı mekânlarda vardır. Açık ve kapalı alanlarda kullanımı yeteri ölçüde değildir.	Hamuşana ait mezar taşları ve objeler toplanmış uygun bir yerde hazire tesis edilmiştir. Avlu ve yapı içerisinde sosyal yaşantıyı anlatan materyal yetersizdir. Semazen odasında semazen kıyafetleri vardır.	
<b>BAHARİYE</b>	Sene içerisinde çeşitli sema gösterileri, mesnevi okumaları faaliyetleri özgün hali dikkat edilerek yapılmaktadır.	Derviş hücreleri geleneksel el sanatları olmak üzere farklı eğitimler için ayrılmıştır. Selamlık ve harem yapılarında dersliklerle beraber idari mekânlar yer alır.	Sembolik objeler yapılarda ortak odalarda yetersiz sayıda olsa da vardır. Derslik ve ofislerin bazılarında yer almaz.	Sosyal yaşantıyı anlatacak yazılı bilgilerle tanıtılmış görsel materyal yoktur. Var olan panolar yetersizdir.	

**Tablo 1.** İstanbul Asitane Mevlevihaneleri Güncel İşlevlerinin Mevlevi Somut Olmayan Niteliklerine Korunmasına Katkısının Analizi (Arapoğlu, 2024)

İstanbul'da yer alan Asitane tipi mevlevihanelerin ihyası, yapıların yeni işlevlerle kullanılması tarikat kültürünün korunmasına dair mekânların kaybolması sonrasında oluşan somut olmayan niteliklerin gördüğü zararların önlenmesine dair önemli faydalar sağlamışlardır. Kültürün korunmasına dair müspet düşüncelerin ve çözüm projelerinin geliştirilmesi için mevcut örnekler sonrası çıkan sonuçlar analiz edilmiştir. Somut ve somut olmayan kültürel özelliklerin bütüncül olarak korunmasıyla ilgili yöntemler araştırmacılar tarafından tartışılmaktadır.

Makale kapsamında yapılan araştırmalar ve analiz sonrasında müze işleviyle kullanılan Galata Mevlevihanesi bütünlük koruma programının olumlu sonuçları itibarıyla ideal yöntem olduğu söylenebilir. Şehir sosyal ve kültür yaşantısı içinde yapı mevlevihane olarak anılmaktadır, farklı bir işlevle kullanılmasına rağmen kent belleğinde mevlevihane kimliğini kaybetmediği gözlemlenir. Kasımpaşa ve Bahariye mevlevihanelerinde faaliyet gösteren vakıflar kültürel mirasa sahip çıkma ve eğitim gibi ortak gayelere sahiptirler. Bu iki yapıda bünyesinde yürütülen eğitim faaliyetleriyle şehir hayatında geleneksel el sanatlarının öğretildiği yerler olarak

tanımlandığı görsel ve yazılı kaynaklardan tespit edilebilir. İhyası sonrası üniversitenin kullanımına tahsis edilmiş Yenikapı Mevlevihanesi, üniversitenin 2020 senesinde başlayan kampüs projesi içinde bir yapı grubu olarak konumlanmıştır. Geniş kapsamlı mimari programa sahip projeler içerisinde değerlendirilen tarihi yapıların şehir hafızasında var olan kimliğinin olumsuz etkilendiği söylenebilir. Yapıda Mevlevi kültürüne ait faaliyetler yürütülmesine rağmen üniversite bünyesinde hizmet veren mekânların eğitim ve idari işlev kimliğinin ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Üniversitenin mevcut kampüs projesindeki yapım sürecinin bitmesi ve işletme sürecinin başlamasıyla beraber yapının kültürel kimliğine etki eden unsurlar analiz edilmeli farklı çözümler üretilmelidir.

Somut olmayan kültürel değerleri yaşadıkları mekânlardan bağımsız olarak kavramak ve korumak pek mümkün değildir. Somut ve somut olmayan kültürel mirası birbirinde ayrı düşünülerek üretilen koruma yaklaşımlarının eksiklikler barındıracağı ön görülebilir. Mevlevi kültürünün somut olmayan özelliklerinin sürdürülebilir halde korunması için üretilecek projelerde "güncelleme", "sergileme" ve "yenileme" gibi kavramların hassasiyetle kullanılması, bu kavramları içselleştiren çözümlerin ortaya konulması isabetli olacaktır. Yapılar için çağdaş yaşama uygun eski kullanımı dışında farklı yeniden işlevlendirilmesi projeleri üretilirken; yapıların şehir belleğindeki kimliklerini olumsuz etkileyebilecek unsurlar bütüncül koruma politikalarıyla beraber değerlendirilmelidir.

## KAYNAKÇA

- AKBAŞ, N.D. (2016). *Kültür endüstrisi bağlamında Mevlana'nın yeniden üretimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Doğuş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- AKMAZ, A. , SÜRME M.(2019). Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Mevlevi Sema Törenleri, *The Journal of Academic Social Science*, 84(84), 425-431.
- ANADOLU AJANSI (2024). 10.05.2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/kasimpasa-mevlevihanesi-99-yilin-ardindan-acildi/3216463> adresinden erişildi.
- ARAOĞLU, M. (2010) *Üsküdar Mevlevihane'sinin tarihsel gelişimi ve yeniden değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ARPAGUŞ, S. (2014). Galata Mevlevihane'si örneğinde İstanbul Mevleviliğinin kültürel hayata etkisi, *Tasavvuf İlimi ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 33 s. 17-37.
- BADEMCİ, F. (2018). *Mevleviliğin somut ve somut olmayan kültürel mirasının bütünleşik korunması; Konya Örneği*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.



- ÇAKMAKTAŞ, B. (2023). Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasından Sonra Türkiye Mevlevihanelerinin Durumu, TYB Akademi Dil Edebiyat & Sosyal Bilimler Dergisi, (39).
- ERDOĞAN, M. (1975-76). Mevlevi Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevihaneleri, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S:4-5, İÜ Edebiyat Basımevi, İstanbul.
- EYİCE, S. (2003) Kayserili Mehmed Ağa, TDV İA, c. XXVII, İstanbul, s. 430
- FSMVÜ (2024) <https://fsmsem.fsm.edu.tr/FSM-SEM-Foto-Galeri-Mekan-Resimleri--Topkapi-Yerleskesi-Egitim-Mekanlarimiz> adresinden erişildi
- GÖLPINARLI, A. (2006). Mevlana'dan Sonra Mevlevilik, İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- İŞİN E. (1995). İstanbul'da Gündelik Hayat, İletişim Yayınları, İstanbul
- İBŞB, (2016). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Koruma Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB) Arşivi, İstanbul Mevlevihaneleri Belgeleri, İstanbul.
- İNSAN VE İRFAN VAKFI (2024) 11.06.2024 tarihinde [http://iletisim.insanveirfan.org/sites/default/files/2024-04/Ocak-Subat-Mart-Nisan-Bulteni-2024\\_0.pdf](http://iletisim.insanveirfan.org/sites/default/files/2024-04/Ocak-Subat-Mart-Nisan-Bulteni-2024_0.pdf) adresinden ulaşıldı
- İNALCIK, H. (2005). Osmanlı imparatorluğu: Klasik çağ (1300-1600), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul
- İSTEV (2024). 12.05.2024 tarihinde [https://istev.org.tr/tr-tr/hakkimizda\\_detay.aspx?id=340](https://istev.org.tr/tr-tr/hakkimizda_detay.aspx?id=340) adresinden erişildi
- KARPUZ, H. (2007). Konya Mevlana dergâhının mimari yapısı, M. Bayyigit (Ed.). , Mevlana Ocağı, s. 19-39.
- KOCADAĞ, B. (1998) Şah kulu Sultan Dergâhı ve İstanbul Bektaşî Tekkeleri, Can Yayınları, İstanbul
- ÖNDER, M. (1992). Yüzyıllar boyunca Mevlevilik. Dönmez Yayınları, Ankara
- ÖSEN, S. (2011). *19. yüzyıl Osmanlı devlet ve toplum hayatında Mevlevilik*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kayseri.
- ÖZÇELİK, M. (2012) Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Mevlana, Mevleviler ve Mevlevihaneler, Rumi yayınları, Ankara
- ÖZDEMİR, Y. (2010). *Galata Mevlevihanesi müzesi koleksiyonlarının çağdaş müzecilik anlayışı içinde değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- PALA AZSÖZ, G. (2018). *İstanbul Mevlevihanelerinde mimari düzen ve Beşiktaş Mevlevihanesi*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- TANMAN, M. Baha. (1991) "Bahariye Mevlevihanesi", TDVİA, c IV, İstanbul
- TANMAN, M. Baha. (1992) "Beşiktaş Mevlevihanesi", TDVİA, c V, İstanbul
- TANMAN, M. Baha. (1994) İstanbul Mevlevihaneleri, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, c.14, İstanbul 1994, s.177-178

Murat Arapoğlu, "İstanbul Asitane Tipi Mevlevihanelerin Güncel İşlevlerinin Mevleviliğin Somut Olmayan Kültürel Niteliklerine Etkilerinin Değerlendirilmesi", **ART/icle: Sanat ve Tasarım Dergisi**, 4 (3), Aralık 2024, ss. 278-303.

TANMAN, M. Baha. (1996) "Galata Mevlevihane'si", TDVİA, C. XIII, İstanbul

TANMAN, M. Baha. (1998) "Âbid Çelebi Tekkesi" TDVİA, c. I, İstanbul

TANMAN, M. Baha. (2015) "İstanbul Tekkeleri", Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, İBB Kültür Yayınları, c. VIII, s112-115

TANRIKORUR, B. (2000) *Türkiye Mevlevihanelerinin mimari Özellikleri*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

TOP, H. H. (2001). *Mevlevi usul ve adabı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul

ULUSLARARASI MEVLANA VAKFI (2025) 25.05.2024 tarihinde <https://mevlanavakfi.com.tr> adresinden erişildi

ÜNAL, N. (2007) *Yenikapı Mevlevihane'sinin tarihsel gelişimi ve Harem Konağı'nın restitüsyon projesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

YÜCEL, E. (2004). *İstanbul Mevlevihaneleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.

ZİYA, M. (1983) *Yenikapı Mevlevihanesi*, Tercüman Yayınları, İstanbul.